

JĘDRZEJEWSKA Hanna (1906–2002)

W kwietniu 1906 r. urodziła się przyszła znana chemiczka o wszechstronnych zainteresowaniach. Podstawowa profesja, której poświęciła swoje zawodowe życie, to chemia, wykazywała jednak również różnorakie zainteresowania w innych obszarach życia i działalności, szczególnie aktywnie w sporcie (wiele mistrzowskich tytułów) i w wspinaczce górskiej, którym, poza czynnym udziałem, poświęciła również szereg prac publicystycznych. W głównym obszarze zainteresowań – chemii – zajmowała się problemami konserwacji zabytków, w której to dziedzinie osiągnęła rezultaty lokujące ją w czołówce europejskiej, a nawet światowej. Zapoczątkowała również oryginalne badania na temat „chemii w archeologii”, w ramach których wyjaśniła, względnie zasugerowała, kierunki dalszych badań nad obiektami materialnej kultury antycznej, wykorzystując zasady nauk chemicznych. Według Jej metody udało się uratować słynne freski z Faras przechowywane w Muzeum Narodowym w Warszawie. Jako wysokiej klasy znawca w dziedzinie konserwacji zabytków, będąc członkiem wielu międzynarodowych organizacji specjalistycznych, była wykładowcą tej tematyki na uczelniach wyższych krajowych i zagranicznych. Brała ponadto udział w licznych naukowych kongresach; wielokrotnie występowała jako rzeczoznawca UNESCO. Hanna Jabłczyńska, po mężu Jędrzejewska, urodziła się 15 kwietnia 1906 r. w Warszawie w inteligentnej rodzinie matki Anieli Karpińskiej, nauczycielki i ojca Kazimierza Jabłczyńskiego, wybitnego chemika, profesora Uniwersytetu Warszawskiego, inicjatora budowy, przed II wojną światową, gmachu Wydziału Chemicznego UW (patrz Chemik 10/2014). Ich córka Hanna okazała się w przyszłości doskonałą kontynuatorką „tradycji chemicznych” ojca. Rodzinę Jabłczyńskich, z której pochodziła Hanna, cechowała wielka różnorodność zainteresowań i obszarów działalności. Jej dziadek, od ojca, był znanym rzeźbiarzem; jeden z Jej stryjów, Feliks, również chemik z wykształcenia, ale bardziej znany jako malarz i literat; drugi stryj Apolinary, przemysłowiec, założyciel Towarzystwa Cyklistów w Warszawie. Pierwsze lata dziecięce Hanna spędza wraz z rodzicami mieszkając w Niemczech i Szwajcarii, gdzie przeniosła się rodzina z racji na prześladowania ojca za działalność patriotyczną. Wraca do kraju w 1914 r. i kontynuuje naukę w szkole do 1923 r., kiedy uzyskuje maturę, nie zaniedbując jednak, w trakcie lat szkolnych, dodatkowych zajęć dla pańienek „z dobrego domu”, tj. nauki gry na fortepianie oraz rysunku i malarstwa. Myśli o podjęciu studiów w Akademii Sztuk Pięknych, jednak za namową ojca wstępuje w 1923 r. na studia matematyczno–chemiczne Uniwersytetu Warszawskiego, które kończy z tytułem doktorskim w 1930 r.

W czasach akademickich pasjonuje się sportem i turystyką górską. Szczególnie w pierwszej dziedzinie okazuje się nadzwyczaj utalentowana, działając w strukturach Akademickiego Związku Sportowego. Osiąga spektakularne sukcesy w skali kraju wielokrotnie zdobywając tytuły mistrzyni i wicemistrzyni Polski w wielu dyscyplinach lekkoatletyki, m.in. trzy medale złote: w skoku w dal (1926) oraz dwukrotnie (1927) w biegach sztafetowych 4 x 75 m oraz 4 x 200 m; ponadto jest ośmiokrotną wicemistrzynią Polski m.in. w skoku wzwyż (1923), pchnięciu kulą (1923 i 1925), rzucie oszczepem (1923), skoku w dal (1925 i 1927) oraz biegach na 80 m przez płotki (1927). Reprezentowała Polskę m.in. na II Światowych Igrzyskach Kobiet w 1926 r. w Goteborgu (Szwecja) w skoku w dal oraz biegach krótkodystansowych. W 1927 r. uczestniczyła z powodzeniem w meczu lekkoatletycznym Polska – Austria, startując w skoku w dal oraz biegach

przez płotki. W latach 30. XX w., po doznanej kontuzji łękotki, swoje sportowe zainteresowania skierowuje z lekkoatletyki na pływanie, wioślarstwo i żeglarstwo. Równolegle, Jej pasją staje się narciarstwo i taternictwo – w tym ostatnim osiąga również znaczące sukcesy. Turystykę górską uprawia, początkowo w Czarnohorze, a następnie wspinaczkę wysokogórską, ze swoją przyjaciółką, rdzenną góralką z Zakopanego, Zofią Galicówną–Kamińską, dokonując szeregu spektakularnych trudnych „przejsć tatrzańskich”. Obydwie zostały wymienione w znanej Wielkiej Encyklopedii Tatrzańskiej Zofii i Witolda Paryskich. Również Jabłczyńska, po mężu Jędrzejewska, zaistniała w sportowej literaturze, będąc współautorką wydanej w 1935 r. książki „Narciarstwo” oraz zamieszczając artykuły w czasopiśmie „Start”, m.in. na temat równouprawnienia kobiet w taternictwie.

Hanna Jabłczyńska-Jędrzejewska (z lewej) z towarzyszką wspinaczek górskich Zofią Galicówną–Kamińską. Fot. Wiktor Ostrowski

W 1930 r., po ukończonych studiach i wspomnianym doktoracie, Hanna Jabłczyńska podejmuje pracę zawodową na kolejnych stanowiskach młodszego i starszego asystenta oraz adiunkta w Katedrze Chemii Nieorganicznej Uniwersytetu Warszawskiego, kierowanej przez swojego ojca. W tym samym roku wstępuje do Polskiego Towarzystwa Chemicznego (PTChem). W 1933 r. wychodzi za mąż za Edwarda Jędrzejewskiego, fotografika, znanego m.in. z faktu, że w przyszłości był autorem serii fotografii dokumentujących budowę kolejki linowej w Zakopanem na Kasprowy Wierch. W 1934 r. w rodzinie Jędrzejewskich pojawia się córeczka Teresa, która w przyszłości, jako Jędrzejewska-Ścibak (1934–2014) będzie profesorem na Politechnice Warszawskiej w dziedzinie inżynierii środowiska, jako wybitna specjalistka w wentylacji. Zawodowo Jędrzejewska prowadzi na Uniwersytecie, w latach 30. XX w., badania naukowe z dziedziny elektrochemii i fotochemii oraz analityki chemicznej. Do 1939 r. publikuje w „Rocznikach Chemii” sześć własnych prac naukowych, będących wkładem w przygotowywaną pracę habilitacyjną. Niestety, całość prawie gotowej rozprawy zostaje utracona w trakcie wojennych zniszczeń na Uniwersytecie.

Lata II wojny światowej w życiu Hanny Jędrzejewskiej można uznać jako typowe dla wielu polskich kobiet w tym trudnym okresie. Jej mąż, pilot lotniczy Wojska Polskiego, zostaje ewakuowany przez Rumunię i Francję, ostatecznie do Anglii, gdzie służy w brytyjskim lotnictwie RAF, uczestnicząc w walkach na Zachodzie Europy. Hanna, początkowo w Warszawie, wychowuje sama małą córeczkę, jednocześnie opiekując się schorowanymi rodzicami. W 1941 r. osiada w Zakopanem, gdzie prowadzi zakład fotograficzny, wykorzystując w tym zakresie wiedzę, nabytą w latach przedwojennej pracy na Uniwersytecie. Tą profesją zajmuje się do końca wojny, również po

powrocie w 1942 r. do Warszawy, w wyniku wysiedlenia Jej z Zakopanego przez Niemców. W latach okupacji prowadzi równoległe ograniczone, własne prace naukowe.

Po zakończeniu wojny Hanna Jędrzejewska wraca do poprzedniej pracy w tej samej Katedrze Chemii Nieorganicznej UW, prowadzonej już przez innego wybitnego polskiego chemika prof. Wiktora Kemulę (patrz Chemik 10/2010). Zajmuje się wieloma pracami: organizuje w Katedrze i prowadzi pracownię analizy jakościowej, opracowuje skrypty z chemii, a również wykłada chemię na kursach wstępnym na Politechnikę Warszawską. W 1948 r., w wyniku, jak się później okazało niesłusznych podejrzeń co do działalności w latach okupacji, Jędrzejewska opuszcza pracę na Uniwersytecie i przez krótki okres zajmuje się różnymi, dorywczymi czynnościami. Pracuje w laboratorium wytwórczym odczynników chemicznych wysokiej czystości; współpracuje z Redakcją „Przemysłu Chemicznego”, częściowo zajmuje się też profesjonalnie fotografią. W tym czasie ukazuje się drukiem Jej „Analiza nieorganiczna jakościowa”, jednocześnie opracowuje rozdziały książki „Technika laboratoryjna”.

Święta Anna, fresk z Faras (VIII w.)

Rok 1950 okazuje się przełomowy w dalszej karierze Hanny Jędrzejewskiej. Zaczyna interesować się konserwacją zabytków; organizuje i kieruje Laboratorium Badawczym przy, zasłużonych dla kultury polskiej, Pracowniach Konserwacji Zabytków w Warszawie, z głównym nastawieniem na zjawiska chemiczne występujące w tej profesji. Początkowo zajmuje się konserwacją malarstwa sztalugowego i ściennego. W procesach tych, co jest nowością w tej dziedzinie, wnika coraz bardziej w chemizm zastosowanych pierwotnie materiałów przy tworzeniu artystycznych dzieł, co uważa za istotne przy ustalaniu technologii ich konserwacji. Coraz bardziej wszechstronne i wnikliwe, oparte na bazie wiedzy i badań naukowych, podejście do procesów rewitalizacji zabytków, doprowadza, że w 1956 r. rezygnuje z obowiązków kierownika Laboratorium w PKZ, a obejmuje funkcję wykładowcy chemii i technologii teoretycznej wraz z fotografią w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Wstępuje też do Stowarzyszenia Historyków Sztuki i ogłasza coraz więcej publikacji na te tematy.

Prawdopodobnie te liczne opracowania skłaniają dyrekcję Muzeum Narodowego w Warszawie do zaproponowania dr Jędrzejewskiej zaangażowania się do pracy tamże, szczególnie w nowo organizowanym Laboratorium Badawczym Działu Sztuki Starożytnej. Podejmuje tę pracę i w krótkim czasie staje się inspiratorką wielu obszarów badań, dotychczas tam nieprowadzonych, które okazują się innowacyjne nie tylko w skali muzealnictwa polskiego. Prace w laboratorium polegają nie tylko na doborze odpowiednich, najczęściej dotychczas już stosowanych, metod konserwacji – ale, głównie z inicjatywy Jędrzejewskiej, sięgają do składu chemicznego dzieł sztuki z epoki starożytnej, oraz zastosowanych w wiekach późniejszych, ewentualnych metod ich konserwacji, aby w rezultacie dobrać w czasach współczesnych najlepsze metody i materiały dalszego ich zabezpieczenia. Nieco w przenośni, można więc powiedzieć, że Jędrzejewska zaczęła w swoich badaniach tworzyć elementy „chemii starożytnej”. Zdobyta w ten sposób wiedza była i jest obecnie podstawą dla właściwego doboru metod i czynników optymalnej renowacji i konserwacji wielu dzieł sztuki, m.in. w budownictwie, rzeźbiarstwie, malarstwie i innych. Prace Jędrzejewskiej okazały się doskonale „trafione w czasie” i szczególnie przydatne przy zabezpieczeniach, sprowadzonych w 1963 r. z Egiptu do Muzeum Narodowego w Warszawie, słynnych zabytków ściennych, fresków z Faras. Jej metody zabezpieczeń szybko znalazły zastosowanie również w pracach konserwatorskich zapraw budowlanych określonych budowli historycznych, malarstwa ściennego i sztalugowego, brązów antycznych, wyrobów z drewna i innych. Osiągnięcia polskich muzealników w tym zakresie spotkały się z wielkim zainteresowaniem, m.in. w trakcie Międzynarodowego Zjazdu Konserwatorów w Londynie w 1967 r.

Muzeum Narodowe przed II wojną światową

Renoma wielkiej fachowości doc. Hanny Jędrzejewskiej zawiodła ją, jako wykładowcę procesów konserwacyjnych, do Stanów Zjednoczonych Ameryki Płn. W 1970 r. kończy pracę w Muzeum Narodowym i wyjeżdża do USA, gdzie w latach 1971–1972 prowadzi wykłady z konserwacji zabytków na Uniwersytecie Stanu Nowy Jork w Cooperstown. Wraca do kraju i do 1974 r. prowadzi podobne wykłady na Wydziale Historii Sztuki Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Dalsze lata pracy naukowej i konserwatorskiej realizuje Jędrzejewska głównie na forum międzynarodowym, będąc uznanym, wybitnym autorytetem. Jest cenionym ekspertem konserwacji zabytków w ramach organizacji UNESCO, władając językami angielskim, francuskim i niemieckim – jako ekspert, szkoli i nadzoruje prace konserwatorskie w Iraku (1968), Jugosławii (1974) i Bułgarii (1976). Posiada stałe członkostwo International Institute for Conservation w Londynie, w

ramach którego bierze udział w zjazdach tej organizacji i wygłasza referaty w Rzymie (1961), Delft (1964), Londynie (1967), Nowym Jarku (1970) i w Sztokholmie (1975). Od 1962 r. nawiązuje dodatkowo stałą współpracę z International Council of Museums (ICOM), gdzie prowadzi wykłady oraz prace konserwatorskie. W ramach tej ostatniej organizacji bierze czynny udział w kilku kongresach konserwatorskich, kolejno w Brukseli (1967), Madrycie (1972), Kopenhadze (1974), Wenecji (1975) i w Zagrzebiu (1978). W 1978 r. jest współtwórczynią International Committee for Ethies in Conservation przy Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Sztokholmie (ICEC). W Sztokholmie publikuje też w 1976 r. swoją pracę „Ethie in Conservation”.

Ilość publikacji opracowanych przez Hannę Jędrzejewską, które powstawały w latach od 1930 do 1999 r., jest imponująca. Zostały one z czasem uporządkowane, kolejno przez Jej współpracowników (Z. Wąsowska i A. Szczepańska), zgodnie z wytycznymi Archiwum Polskiej Akademii Nauk. To wielkie dzieło Jej życia, przekazała w 2004 r., w darze dla Muzeum Narodowego w Warszawie, córka Hanny Jędrzejewskiej, wspomniana już wcześniej prof. Teresa Jędrzejewska-Ścibak. Hanna Jabłczyńska-Jędrzejewska odeszła na stałe w Warszawie w wieku 96 lat, 29 maja 2002 r. – została pochowana, obok męża, na stołecznym, zabytkowym Cmentarzu Powązkowskim.

Wykorzystane źródła: Wikipedia, Wielka Encyklopedia Tatrzańska Z. W. Paryskich, opracowanie A. Szczepańskiej, i inne.

Obie fotografie ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie.

Jerzy Paprocki; Kalendarium Chemików – Polskich i Europejskich; CHEMIK 4_2016_tom_70